

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто сучасні тенденції трансформації управління і регулювання діяльності суб'єктів глобальної економіки, розкрито неефективність командно-ієрархічного та переваги мережевого типів економічного управління та регулювання.

In this paper we consider modern transformational tendencies of management and regulation of activity of global economy's subjects.

Noneffectivity of hierarchical management types and advantages of network ones are analyzed.

Ключові слова: глобальне управління, глобальне регулювання, суб'єкти глобального управління і регулювання, тенденції модернізації глобального управління і регулювання.

Вступ. В умовах глобалізації проблеми регулювання економічних процесів усередині країни нерозривно пов'язані з проблемами регулювання глобальної економіки. Загострення кризових ситуацій у міру поглиблення економічної глобалізації, сучасна фінансова криза ставлять в ряд першочергових проблем управління і регулювання стихійними процесами як в економічній, так і в інших сферах життєдіяльності суспільства з метою її адаптації до нових умов.

У зв'язку з цим вирішального значення набуває діяльність сил, які спроможні об'єднати власні зусилля для приборкання ситуації, контролювати ці процеси, вносити в них елементи упорядкованості і цілеспрямованості, тобто керувати хаосом. Ці питання широко обговорюються як у світовій, так і у вітчизняній науковій літературі. Зокрема, проблеми глобалізації знайшли відображення у творах В. Базилевича, О. Білоруса, І. Бочана, А. Гальчинського, В. Лукашевича, І. Михасюка, Дж. Стігліца, А. Філіпенка, О. Швиданенка, Ю. Шишкова та інших відомих дослідників [1–9].

Науковці виділяють п'ять основних суб'єктів, що впливають на формування глобалізаційних процесів: держави, їхні регіональні об'єднання, світовий фінансовий ринок, транснаціональні корпорації, суспільство. Значення останнього часом недооцінюється, хоча суспільство, є активним суб'єктом реальних процесів, породжених глобалізацією, так як виробляє власну стратегію поведінки у відповідь на її виклики. Звідси необхідність вироблення принципово нової концепції управління і регулювання глобальних процесів, адекватної сучасним реаліям.

Постановка завдання. Метою роботи є розгляд основних сучасних тенденцій трансформації економічного управління і регулювання в умовах глобалізації.

Методологія. Теоретичною та методологічною основою цієї роботи служили понятійний апарат синергетики, а також наукові роботи провідних вітчизняних і зарубіжних учених з проблем економічного управління та регулювання в умовах глобалізації.

Результати дослідження. Глобалізація значно підвищує ступінь відкритості економічних систем, суспільної системи в цілому. Це знаходить свій прояв у інтенсифікації обміну інформацією, у глобалізації фінансових і торгових трансакцій, у значному розширенні обміну людьми, ідеями, технологіями, науковими досягненнями, нарешті, у небувалих раніше в історії масштабах взаємопроникнення різних культур, ідеологій і стилів життя.

Крім наростання відкритості економічних систем, глобалізація викликає посилення нерівноважності процесів, що відбуваються у них. Це веде до незворотності змін в основних сферах життєдіяльності суспільства, у відносинах між суб'єктами економічної діяльності, державами, навколишнім природним середовищем.

Спонтанною реакцією економічних суб'єктів на ці обумовлені глобалізацією об'єктивні процеси є тенденція до самоорганізації, яка проявляється на всіх рівнях життєдіяльності суспільства – від підприємств і громад до інтеграційних блоків держав.

У той самий час глобалізація відбувається одночасно з процесами локалізації: спостерігається посилення економічної ролі локальних спільностей, які стали учасниками складної системи глобальних зв'язків і залежностей. Це відкриває нові можливості і в той самий час створює нові загрози, примушуючи самостійно відшукувати засоби для адаптації до нових умов. У випадку, коли локальні спільності у своєму розвитку можуть опиратися на тісну кооперацію у межах економічної системи країни, що забезпечує їх підприємствам необхідну конкурентоспроможність і вихід на світові ринки, процеси локалізації відбуваються конструктивно, зміцнюючи зазначену систему і сприяючи її міжнародній інтеграції. У випадку, коли країна переживає соціально-економічну, фінансову кризу і кооперативні зв'язки всередині її економічної системи перериваються, захисна реакція місцевих спільностей набуває переважного значення. У найбільш крайніх формах це знаходить прояв у сепаратизмі, націоналізмі, релігійному фанатизмі, що загрожують цілісності держави. Цій негативній тенденції, зазначає М. П. Іванов, протистоїть інноваційний тип розвитку, який ґрунтується на творчій взаємодії різних суспільних структур і держави [10, с. 5].

Ідея інноваційного розвитку, інноваційного управління економічними процесами та їх регулювання – переходу від прямого адміністрування до формування мотиваційних систем, що забезпечують розвиток творчої ініціативи суб'єктів економічної діяльності, – набуває не тільки все більшого визнання серед науковців, а й реалізується на практиці.

В економічних системах на рівні підприємств це виявляється, зокрема, у введенні в їх структуру інноваційних підрозділів, що фінансуються підприємством з метою комерційної реалізації ідей і винаходів працівників [11, с. 90].

На міжфірмовому рівні основою нових організаційних форм є мережеві структури, що забезпечують тісну кооперацію господарських суб'єктів у межах загальної інформаційної, науково-технічної, фінансової і маркетингової мережі. Конкуренція як головний принцип ринкових відносин доповнюється коопераційними зв'язками, які дають змогу концентрувати інтелектуальний потенціал, виробничі, фінансові і маркетингові ресурси учасників мережі, виводити їх на передній край технічного прогресу і – у разі використання сучасних інформаційних технологій, – на світовий ринок, утворювати одночасно певну систему поділу ризику в боротьбі за ринок. Така кооперація не виключає конкуренції усередині мережі – між підприємствами, що виготовляють однотипну продукцію і послуги, – і підсилює конкуренцію між мережами на світовому ринку. Таким чином, мережеві структури ґрунтуються на поєднанні конкуренції і кооперації.

Кооперація і мережеві структури лежать в основі інноваційного розвитку, зокрема сучасного малого підприємництва, яке, на думку значної кількості зарубіжних і вітчизняних учених і спеціалістів, є вагомим структурним елементом ринкової економіки та інтегральним елементом конкурентного ринкового механізму [11, с. 68].

Матеріальною передумовою конкурентоспроможності малого бізнесу є нові технології, системи гнучкої автоматизації й інформаційні системи, що дають змогу налагоджувати високопродуктивне мінівиробництво й оперативно реагувати на зміну ситуації на ринку. Підприємцями стають вчені і конструктори, здатні комерціалізувати свої ідеї і відкриття. Мале підприємство виходить на світові ринки у межах мереж, що пов'язують його через систему субконтрактів з великими корпораціями [11, с. 91].

В умовах глобалізації розвиток малого підприємництва неможливо здійснювати без підвищення ролі місцевих громад і локальних територій у соціально-економічному розвитку. У зв'язку з цим усе більшого визнання в колах авторитетних економістів отримує модель ендogenous розвитку, що ґрунтується на ідеї максимального використання місцевих інтелектуальних, фінансових і матеріальних ресурсів.

Основу архітектури інноваційної організації складають мережеві структури і галузеві кластери – групи тісно пов'язаних між собою за виробничим принципом підприємств, локалізованих територіально, які спільно вирішують проблему просування своєї продукції на зовнішні ринки. Вирішальне значення при цьому мають такі фактори, як взаємна довіра, партнерські відносини, використання загального інформаційного поля, загальних науково-технічних центрів, маркетингових структур і джерел фінансування, підтримка місцевих торговельно-промислових палат і регіональної адміністрації.

Ускладнення творчих зв'язків у структурах бізнесу і суспільства, обумовлене зростаючим значенням інтелектуального капіталу в економіці, вимагає зміни систем управління. Нині є такі головні механізми управління й регулювання, що діють в економіці та інших сферах суспільного життя: ринковий механізм цінової конкуренції – «невидима рука» Адама Сміта; командно-ієрархічна вертикаль; горизонтальні зв'язки, що утворюють мережеві структури, побудовані на взаємному обміні інформацією, співробітництві і кооперації [10, с. 6].

Кожний з цих типів управління й регулювання має свої переваги і недоліки. Ринковий механізм діє на основі саморегулювання в одній окремо взятій сфері суспільного життя – в економіці, протиставляючи інтереси найбільш успішних гравців цієї сфери інтересам суспільства вцілому. При цьому сам по собі ринковий механізм неспроможний запобігти утворенню монополій і обмеженню конкуренції.

Дослідження провідних економістів показують, що глобалізація підсилює дефекти ринку, робить його все більш недосконалим. Примітна позиція Дж. Стігліца, який у 2001 р. отримав за дослідження асиметричної інформації ринку Нобелівську премію. Він зазначає, що в міру того, як змінювалася структура економіки, і відбувався перехід від аграрної економіки до промислової, а потім і інформаційної, все виразніше давала про себе знати обмеженість ринкового механізму, особливо та, що викликається недосконалою й асиметричною інформацією: «за умови недосконалості інформації та неповноти ринків, які ... є такими завжди, ... невидима рука діє найбільш недосконало» [6, с. 84].

Командно-ієрархічна вертикаль ефективна за управління відносно простими системами, у яких немає елементів саморегулювання і саморозвитку. У складних ймовірнісних системах відсутність комплексу зворотних зв'язків і творчої взаємодії всередині управлінської системи робить командно-ієрархічний тип управління вкрай неефективним.

Мережеві структури, що основані на горизонтальних взаємних зв'язках, створюють ефект синергетики, стимулюючи творчу взаємодію ланок, що входять у мережу. Головні переваги мережевої форми – креативність, гнучкість і мультиплікативний ефект. До появи сучасних інформаційних технологій такого роду взаємодія могла бути досягнута переважно шляхом особистого спілкування, що обмежувало розміри мережевих структур. Інформаційна революція дала змогу різко розширити масштаби мережевої взаємодії, надати їй транснаціонального і навіть глобального характеру. Мережі перетворилися в каркас глобалізації. Вони охоплюють усі найважливіші сфери суспільної діяльності – інформаційну, виробничу, фінансову, ідеологічну, політичну – і функціонують на різних рівнях [10, с. 7].

На рівні фірм «вертикальний» стиль авторитарного керівництва замінений «горизонтальною» системою зв'язку і взаємодії між внутріфірмовими структурами. За оцінками Всесвітнього економічного форуму, така практика найбільш поширена в країнах-лідерах інноваційного розвитку: Скандинавських країнах, США, Німеччині, Великобританії. Менш розвинута ця система управління в Індії, Бразилії, Китаї, Росії, Україні [10, с. 7].

Провідна роль у становленні глобальних мережевих структур належить ТНК, які формують глобальні виробничі і маркетингові мережі для встановлення свого панування на світовому ринку. Вони використовують свої численні філії в різних країнах світу для експлуатації людських, виробничих і природних ресурсів і завоювання ринків, минаючи митні бар'єри. При цьому істотно змінюються системи управління ТНК [8, с. 146–149].

Науковці виділяють чотири основних принципи побудови ТНК: централізована система управління; поєднання технологічного контролю Центру з децентралізацією прийняття рішень у філіях; об'єднання автономних фірм у холдинг на федеративних началах; інтегрована мережева структура, яка діє як єдина інноваційна система [10, с. 7].

Еволюція йде у бік мережевого типу. При цьому мережевий принцип управління, зазвичай, не реалізується в чистому вигляді, а поєднується з принципами командними і ринковими. Гнучкі форми організації та управління перетворили ТНК у

домінуючі суб'єкти олігопольного ринку.

ТНК стали одним із вирішальних факторів формування мережевого суспільства, демонструючи всі його переваги і недоліки. Мережева структура дає змогу підвищити взаємодію всередині мережі, але в той же час може бути використана – і використовується – у боротьбі проти аутсайдерів, які не входять у мережу. Як зазначає М. Іванов, «це має місце не тільки у сфері економіки – на світовому ринку, але й в інших найважливіших сферах громадського життя, що загрожує розколом соціуму і загостренням конфліктів на етнічному і релігійному ґрунті. З цієї причини становлення мережевого суспільства веде до висунання на перший план питання про гармонізацію діяльності мереж у загальних інтересах. Синергетика усередині окремих мереж має поєднуватися із синергетикою між мережами, інакше – деградація і колапс. Ця проблема актуалізується як на рівні окремих країн і регіонів, так і в глобальному масштабі. Її вирішення багато в чому залежить від характеру взаємодії інститутів держави і суспільства» [10, с. 7].

Центральними серед питань, що стосуються впливу глобалізації на інституціональну основу сучасного суспільства, – роль і доля держави. Серед економістів це питання жваво дискутується.

Як зазначає Ю. Шишков, глобалізація об'єктивно веде до розмивання і обезцінення звичних регулювальних функцій національної держави, яка вже не може ефективно, як раніше, захищати національну економіку від небажаних зовнішніх впливів. Вона тим більше не в змозі регулювати ті економічні, соціальні і культурні процеси, які виходять за межі національних кордонів, набувають самостійності і стають майже нерегульованими. Такі некерівані і важко передбачувані глобальні фактори здійснюють все більший тиск на національні господарства. Потіки капіталу виходять з-під контролю державних структур, інтернаціоналізація виробництва знижує ефективність протекціонізму, на валютні системи здійснюється все більший тиск із боку глобального фінансового ринку. Зростає кількість і якість екзогенних ризиків, а разом з ними підвищується ступінь невизначеності як для бізнесу, так і для урядів. У таких умовах державне регулювання на тих ділянках, які залишаються за державою, суттєво ускладнюється, тому що доводиться все частіше враховувати зовнішні фактори. Крім того, в умовах глобалізації конкуренція на світовому ринку стає жорсткішою і безкомпромісною [9, с. 4–5].

В нових умовах спостерігається тенденція до зміни економічної політики: відмова від методів прямого регулювання й активізація зусиль з підвищення конкурентоспроможності національного виробництва шляхом стимулювання інноваційного розвитку.

В останні роки держави активізують свої зусилля з розвитку довгострокових науково-технічних програм, націлених на всіляке стимулювання інноваційного бізнесу. На рівні країни мережевий принцип управління широко використовується при організації національних інноваційних систем з їхньою складною інфраструктурою венчурних фондів, інноваційних інкубаторів, університетів, державних і приватних дослідницьких лабораторій, об'єднаних у технологічні парки. При цьому держава визначає загальні напрями дослідницьких робіт і здійснює їх координацію, виділяючи на ці цілі значні бюджетні кошти. Таким чином, спостерігається гнучке поєднання головних типів управління - мережевого, командного і ринкового.

У Великобританії, наприклад, характерною особливістю схеми передавання і просування на ринок новацій є утворення консорціумів у складі промислових компаній, навчальних закладів, наукових установ для проведення спільних наукових досліджень. Основні завдання таких організаційних структур полягають у встановленні тісних зв'язків між університетами, науковими лабораторіями і зацікавленими промисловими компаніями, а також поширенні інформації про нові перспективні технології.

У Німеччині функції посередників між дослідними лабораторіями і компаніями виконують різні наукові товариства та спільні дослідні асоціації у промисловості. Їх діяльність фінансується за рахунок субсидій федерального уряду і доходів від виконання досліджень за контрактом.

У Японії ухвалено низку законодавчих актів щодо механізму підтримки трансферу новітніх технологій, принципів регулювання діяльності публічного сектора науки.

У США реалізація науково-технічної політики здійснюється на основі розвинутої інституціональної структури. Основними інституціями федерального уряду США в координації і стимулюванні НДДКР є два великих міжвідомчих органи: Національний науковий фонд, що визначає й координує напрями фундаментальних досліджень, а також Американська наукова рада, яка репрезентує інтереси як промисловців, так і університетів у науково-технічному процесі. У 1992 р. Конгрес США започаткував програму STTR, мета якої полягає у створенні сприятливих умов для неприбуткових організацій (таких як університети) у просуванні на ринок розробленої ними високотехнологічної продукції з використанням комерційного досвіду малих підприємств [11, с. 49–52].

Досвід показує, що проблема інноваційного розвитку не може бути обмежена науково-технічним аспектом. Вона містить широкий спектр соціальних питань – освіти, охорони здоров'я, рівня життя, – від відповіді на які залежить формування висококваліфікованої робочої сили і забезпечення платоспроможного попиту населення на нові види товарів і послуг.

Концепція багаторівневого управління може бути реалізована лише у разі розвитку і зміцнення структур громадянського суспільства. Роль місцевого самоврядування, наукових, професійних, культурних об'єднань і недержавних неприбуткових організацій (правозахисних, освітніх, медичних, філантропічних) у суспільному житті зростає. Діяльність їх є своєрідною противагою хвилі комерціалізації і масової культури.

У дискусіях навколо проблем глобалізації роль громадянського суспільства відсунута на задній план, і основна увага спрямована на відносини між ринком і державою. Але зводити питання розвитку світу, що глобалізується, до протистояння концепцій неолібералізму і дирижизму, значить надмірно спрощувати і спотворювати суть справи. Необхідно враховувати активну роль самого суспільства [10, с. 9].

Висновки. Проведене дослідження дає змогу виділити такі тенденції трансформації економічного управління і регулювання в умовах глобалізації.

У глобальній економіці діють такі типи управління і регулювання: ринковий механізм цінової конкуренції; командно-ієрархічна вертикаль, горизонтальні зв'язки, які утворюють мережеві структури. Глобалізація посилює дефекти ринку. У складних системах командно-ієрархічний тип управління та регулювання неефективний.

Мережеві структури створюють синергетичний ефект, стимулюючи творчу взаємодію ланок, які входять у мережу. Головними перевагами мережевої форми управління і регулювання є креативність, гнучкість, мультиплікаційний ефект. Мережевий принцип управління і регулювання зазвичай не реалізується в чистому вигляді, а поєднується з принципами командними і ринковими.

В умовах глобалізації модернізуються функції держави, змінюється економічна політика, відбувається перехід до непрямих методів регулювання.

Література

1. Базилевич В. Д. Закономірності розвитку національного ринку в глобалізованому світі // Економіка і управління. – 2004. – № 2. – С. 5–10.
2. Білорус О. Цивілізаційні межі атлантичної глобалізації та проблеми інтелектуалізації розвитку // Економічний часопис XXI. – 2005. – № 1–2. – С. 3–11.
3. Бочан І. О., Михасюк І. Р. Глобальна економіка: підруч. – К.: Знання, 2007. – 403 с. – ISBN 966-346-246-9.
4. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: наук. вид. – К.: Либідь, 2006. – 312 с. – ISBN 966-06-04555-6.
5. Лукашевич В. М. Глобалістика: учеб. пособие. – Львов: «Новий світ-2000», 2004. – 392 с. – ISBN 966-7827-46-1.
6. Стігліц Джозеф. Глобалізація та її тягар: пер. з англ. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 252 с. – ISBN 966-518-217-X.
7. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К.: Знання, 2007. – 670 с. – ISBN 966-346-268-X.
8. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: моногр. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с. – ISBN 966-574-963-3.
9. Шишков Ю. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимодополнение? // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 8. – С. 3–22.
10. Иванов Н. Глобализация и общество: проблемы управления // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 4. – С. 3–15. – ISSN 0131-2227.
11. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України: моногр. – К.: КНЕУ, 2007. – 248 с. – ISBN 978-966-483-005-5.